

תקצירים של מקצת ההרצאות בכנס:

מבט רדיקלי על הממסד האקדמי

"פורום היסטוריוניות", 1.7.2019

[פורום היסטוריוניות](#) הוא ארגון וולונטרי המאגד חוקרות של המזרח התיכון שעיקר עניינן בסוגיות חברתיות ותרבותיות. רובנו חוקרות ומלמדות ללא תקן וללא ביטחון תעסוקתי. מטרות הכנס היו ללמוד על מצב האקדמיה בארץ ובעולם, ולדון באפשרויות העומדות בפני חוקרים עצמאיים במדעי הרוח והחברה להשתלב במסגרות מחקר במערכת האקדמית הממוסדת ומחוץ לה.

לשמחתנו עורר הכנס עניין רב ונכחו בו כ-100 משתתפות ומשתתפים. הוא תוכנן להתקיים במרכז הפמיניסטי "אשה לאשה" בחיפה, שבו פועל פורום היסטוריוניות, אך ההרשמה המתארכת לקראתנו הבהירה לנו כי המקום יהיה צר מלהכיל. לשמחתנו נאותה אוניברסיטת חיפה להעמיד לרשותנו אולם בקמפוס הנמל, ושם התקיים הכנס בסופו של דבר. אנו מקוות להמשיך לקדם את הרעיונות שעלו בכנס, ובראשם הקמת ארגון חוקרות וחוקרים עצמאיים.

מושב ראשון: פוליטיקה והמוסד האקדמי

על ההיסטוריה של האוניברסיטה בעשר דקות

ד"ר לין חלזין-דברת, מכון כהן להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות, אוניברסיטת תל אביב

אי אפשר לעשות היסטוריה של האוניברסיטה בעשר דקות, אבל אולי אפשר לכוון את המבט לאותם הרגעים בהיסטוריה העשירה של המוסד הזה שיכולים להאיר באור אחר את מצבנו כיום. ארצה להתייחס לשלושה רגעים כאלו, שיכולים להערכתי לעזור לנו לחשוב מחדש את מצב האוניברסיטה באופן יותר צלול ומפוכח. הרגע הראשון סובב סביב **הקורפורציה**: ההתאגדות של תלמידים ומורים העוסקים בלימוד ובהוראה. הרעיון הזה, שיש להתאגד כדי להגן על הזכויות החוקיות והאפשרויות החומריות ללמוד וללמד, הבשיל במאה ה-12 כשמורים ותלמידים תבעו מן הריבונות להגן עליהם, והוא עומד בבסיס עקרון החופש האקדמי. הפרקטיקות של הקורפורציה מעולם לא חדלו להיות רלוונטיות, והן לא פחות חשובות היום, כאשר החירויות ללמוד, לחקור וללמד והאפשרויות הכלכליות לעשות זאת כלל לא מובטחות לכל. הרגע השני שארצה לסמן מתבהר כשנרקמים יחסים חדשים בין האוניברסיטה **וההון** בארה"ב. במחצית השניה של המאה ה-19 האוניברסיטאות האמריקניות יצאו בהדרגה מתחום

ההשפעה של הכנסיה וכרתו בריתות חדשות עם אילי הון. לקראת מלחמת העולם השנייה וביתר שאת לאחריה, ההון – של אנשים פרטיים, של תאגידים ושל ארגונים מדינתיים (כמו צבא ארה"ב) הפך לגורם משפיע לא רק במימון המוסדות האקדמיים, אלא גם בעיצוב כווני הלימוד והמחקר שלהם. זהו הרקע להקמתו ב-1915 של הארגון האמריקני של מורי האוניברסיטה, ה-AAUP, וזהו גם הנוף שבו צומחת מאוחר יותר האוניברסיטה הניאו-ליברלית. הרגע השלישי התרקם במקביל להופעתה של החברה, הקונפליקטים המעמדיים שלה ויחסיה המורכבים עם המדינה. החל מהמאה ה-19 וביתר שאת במהלך המאה ה-20, האוניברסיטה הופכת למוקד של תביעות חברתיות – החל מהתגייסות למען פרויקטים לאומיים ופרטיקולריסטיים או דווקא קריאות להתנגד להם, וכלה בתביעות לצדק חברתי ולמימוש אוטופיות של צדק ושוויון, לכל הפחות בספירה של החינוך והדעת, אם לא מעבר לגבולות האוניברסיטה. היכולת המעשית של האוניברסיטה כמוסד להתמודד עם תביעות אלה עומדת היום למבחן בתנאים חדשים לגמרי, שבהם הקורפורציה האוניברסיטאית מתפוררת, ואילו שליטת ההון באוניברסיטה הולכת ומתחזקת על רקע נסיגה הדרגתית של המדינה מהמפעל המודרני של החינוך הציבורי. להבנתי, חשוב שנהיה ערות להיסטוריה הזו כאשר אנו מעצבות את סדר היום של התביעות, המאבקים והתקוות של הרגע הזה.

סוד הקסם המיליטריסטי: האקדמיה בזרועות הביטחון

ד"ר ענת מטר, החוג לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב

יחסיה ההדוקים של האקדמיה עם "זרועות הביטחון" השונות אינם עניין חדש. שילוב של נאמנות לאומית – בעיקר בתקופות מלחמה ובעקבותיהן – עם הזדקקות מתמדת לתקציבים גדולים למחקר הובילו את המוסדות האקדמיים לחתימת חוזים קבועים עם הצבא, גופי המודיעין השונים ומפעלים לפיתוח נשק ואמצעי לחימה אחרים. על הסכנות שבתופעה זו עמד כבר נשיא ארה"ב אייזנהאור בנאומו המפורסם "על הקומפלקס הצבאי-תעשייתי" מ-1961. עם התחזקות המגמות הניאו-ליברליות בכלכלה, הקיצוצים בתקציבי החינוך והעברת נטל הניהול התקציבי ליחידות פנים-אוניברסיטאיות, התופעה התרחבה מאד, וחוזקה גם באווירת "המלחמה בטרור" בעקבות אירועי 9/11/2001. בארה"ב היא באה מאז לידי ביטוי לא רק בענייני מימון אלא גם במשטור חיי הקמפוסים.

בהרצאה ניתנו כמה דוגמאות לשיתופי פעולה בין הממסד המדיני לזה האקדמי בתולדות מדינת ישראל ודוגמאות לפרויקטים של מחקר ופיתוח המתקיימים כעת באוניברסיטאות הישראליות במימון משרדי הביטחון הישראלי והאמריקאי. שיתופי פעולה באים לידי ביטוי גם במינוי יוצאי מערכת הביטחון למשרות בכירות באקדמיה, בהקמת תוכניות לימודים מיוחדות לאנשי מערכת הביטחון, במתן שירותי הוראה מקיפים למכללות הצבאיות

ובקיום תוכניות המכשירות סטודנטים צעירים לקריירות בצבא (בפרט, תוכנית "תלפיות" ותוכנית "חבצלות").

אחד ההיבטים הפחות-מוזכרים בהקשר של התוכניות הללו הוא ההיבט המעמדי. התוכניות יוצרות ריבוד המציב את החומים והשחורים מהמעמדות החברתיים-כלכליים הנמוכים בתפקיד לוחמים, ובארץ בעיקר בתפקידי שיטור ודיכוי האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית וירי על תושבי רצועת עזה הנצורה; ואילו בני המעמדות הנינוחים כלכלית וחברתית (בדרך כלל אשכנזים) מוצבים כחוקרים ביחידות ה"עילית" של הצבא (בפרט בחיל המודיעין), בתחומי מדעי-המחשב, הפיסיקה, המזרח-התיכון וכו'.

חשוב לזכור, אם כך, כאשר נותנים באקדמיה מבט רדיקלי, את אפשרויות הפעולה הנגזרות מן הניתוח והעובדות לעיל. ב"אקדמיה-לשוויון", למשל, אנחנו מנסות לפתח ולעדכן מאגר מידע על שיתופי הפעולה בין האוניברסיטאות לזרועות הביטחון, ובצד זה להצביע על הקשר האמור לדיכוי החברתי ולפעול נגדו. פיתוח תודעה אזרחית שמסוגלת להתמודד עם המיליטריזציה של האקדמיה תובע הבנה של קישורים כאלה.

מושב שני (שולחן עגול): שינוי מבחוח: מחקר עצמאי מחוץ לאקדמיה

דברים קצרים שאמרת בפתח השולחן העגול "שינוי מבחוח"

ד"ר יאלי השש, מרכז מחקר פמיניסטי – אשה לאשה, חיפה

ישנה חשיבות עצומה ליצירת אלטרנטיבות לאקדמיה בייצור ידע והפצתו. כיום האקדמיה הישראלית מיישמת פרקטיקות גזעניות ושובניסטיות בכל שלבי התקנון וייצור הידע. התוצאה היא מחלקות המורכבות באופן בלעדי או כמעט באופן בלעדי מיהודים אשכנזים המייצרים ידע חלקי ומוטה, ומתקנים את הטייתם באמצעות ניכוס ידע המיוצר ללא תגמול. מדי פעם ניתן לראות מגוון אתני או לאומי בקרב גברים, אולם בקרב נשים המהוות מיעוט גדול באקדמיה הדבר נדיר. יתירה מזאת, נשים וגברים המגיעים מעוני או שהם דור ראשון להשכלה כמעט אינם נוכחים בסגל התקני. באופן מפתיע, למרות הספרות הענפה העוסקת בגזענות ותוצאותיה בתהליכי ייצור הידע, לא ניכרת במוסדות האקדמיים נכונות של ממש לשידוד מערכות. נשים מזרחיות, פלסטיניות, אתיופיות או עניות, הופכות בתהליך הקריירה שלהן לאינפורמנטיות במערכת, גם לאחר שכתבו את מחקר הדוקטורט שלהן, והן פגיעות יותר לתהליכי ניכוס ופליגיאט מצד הממונים עליהם.

יחד עם זאת, נתיבים אלטרנטיביים זקוקים למימון. משום כך יש לפעול למען שני עניינים: הראשון הוא מאבק על הזכויות המחקריות של בעלות ובעלי תואר דוקטור שאינם מתוקננים באקדמיה. עד היום התמקדו מאבקי סגל זוטר בזכויות הוראה ושכר על הוראה. אולם, היקף ההוראה הנדרש מסגל זוטר ואופיו הפרגמנטרי והבלתי רציף מונע מהם את הזכות

למחקר אותה רכשו במסלול הכשרתם הארוך. עלינו לקדם אם כך עתיד קרוב, אשר בו קרנות לאומיות כמו ISF יתגמלו בשכר חוקרות המבצעות מחקרים ואינן בעלות משרה תקנית. העניין השני שיש לקדם הוא גיוס משאבים בקנה מידה גדול למוסדות מחקר עצמאיים – פמיניסטיים, חברתיים, וכאלו שפועלים לדה-קולוניזציה של החברה.

מרכז מחקר פמיניסטי באשה לאשה

ד"ר חנה ספרן, מרכז מחקר פמיניסטי – אשה לאשה, חיפה

למה מרכז מחקר בתוך מרכז פמיניסטי? הפמיניסטיות לדורותיהן - וגם אנחנו- אוהבות לנקוט בשיטת הגם וגם. המטרה של אשה לאשה היא לשנות את העולם וליצור עולם טוב יותר לנשים ולגברים. בדרך ליצירת עולם כזה שהוא ללא ספק סוג של מהפכה, לא ניתן לעמוד מנגד כאשר אנו ונשים אחרות משוועות לעזרה מפאת הדיכוי והאפליה שהן חוות. כך הוקמו המקלטים לנשים מוכות, מרכזי סיוע לנפגעות אונס ועוד שלל ארגונים שמטרתם להושיט יד לנשים ולעזור לנו ולהן בכל דרך אפשרית. אני הגעתי לאוניברסיטה אחרי שנים של עבודה באשה לאשה וכך עשו עוד נשים שהיו בתפקיד הרכזת של הארגון. אשה לאשה עצמה עברה תהליך של מעבר אל הכתיבה והמחקר משום שחשנו שעלינו להוציא לאור ולפרסם את הידע על חיי נשים מהמקום הפמיניסטי שלנו. בסופו של המסע הזה אנו חוזרות אל הבית הפמיניסטי שלנו ומבקשות להרחיב אותו כדי לאפשר לחוקרות/ים מן האקדמיה ומחוצה לה מקום מחקר וקהילה לומדת.

כך גם הגיעו לימודי נשים ומגדר באקדמיה למקום שאליה הגיעו. לא נניח, אמרו הפמיניסטיות, לשום מקום ואתר להיות ללא מגע ידני. לימודי נשים ומגדר היו תקווה לתחילתה של מהפכה באקדמיה. אבל לא כך קרה. מן הרגע הראשון (1983) היו התוכניות והמחלקות ללימודי נשים ומגדר חייבות להיאבק על המקום שלהן כחלק מעולם המחקר וההוראה באקדמיה. תקנים מעולם לא ניתנו וכאשר ניתנו זה היה בצמצום וביד קפוצה. ולמרות שנשאו בשולי האקדמיה אין ללימודי מגדר באקדמיה ברירה אלא לאמץ את הדפוסים של הממסד שדיכוי והדרה הם חלק בלתי נפרד ממנו.

בינתיים עבר תהליך של שינוי באקדמיה ונשים רבות (וכמובן גם גברים) המשיכו ללמודים גבוהים ואף טרחו ועמלו על כתיבת דוקטורט. עבודה בעולם האקדמי לא הייתה לא חסרת הסיוע של המאמץ בכתיבת הדוקטורט. אלו מאתנו שזכו לקבל חלקי משרות במקומות שונים והתרוצצו ממקום אחד לשני, לא שיערו עד כמה מתסכלת תהיה העבודה הזו. כמה חסרת מסגרת, תמיכה ותגמול יהיה המעמד הזה. ובסופה של הדרך גם מסיבת פרידה לא תהיה ושום הוקרה בצידה. רק נשים בודדות זכו למשרה בחוגים ללימודי נשים ומגדר.

הקוד הגנטי הפמיניסטי מורה לנו ליצור לעצמנו את מה שחסר בעולם. מרכז מחקר פמיניסטי הוא עוד אלטרנטיבה לחיים מחוץ למערכת הממוסדת. זו אקדמיה שאינה מאירה לנו פנים, שאינה מכירה בנושאים שאותם אנחנו חוקרות ואינה רוצה לוותר על שלטון ההגמוניה הגברית ההיררכית. זהו ממסד אקדמי המנהל מוסד כוחני ותחרותי שאין בו מקום לשיחה ודין על נשים ומיעוטים אחרים. השילוב בין היותנו נשים לבין היותנו חלק מקבוצות מדוכאות אחרות הוא קשה במיוחד. לא חסרות דוגמאות ונתונים סטטיסטיים.

תחושת הבעלות על הידע נובעת מן העובדה הפשוטה שהאקדמיה זקוקה לנו וחוקרת אותנו כל הזמן, היא רק אינה מחזירה את הידע אלינו. תחושת הזכות על הידע באה מן הרצון לחלוק אותו עם כל החפצות/ים בלימוד ובמחקר גם מבלי שתהיה להן הפריבילגיה של לימודים גבוהים. אנו רוצות לקבל חלקים מעוגת התקציבים של ההשכלה הגבוהה ועולם המחקר ולייצר סביבת עבודה לחוקרות/ים שאינה תחרותית ומדכאת אלא תומכת ומיטיבה. אנו רואות את האקדמיה משתנה לנגד עינינו וחושבות שיש לנו דרך אחרת להציע.

אז מה בעצם אנחנו רוצות ומה אנחנו מציעות. אנחנו רוצות מרכז שיהיה בית לחוקרות וגם לחוקרים שהאקדמיה לא נותנת להן/ם בית ואשר הרצון שלהן הוא לחקור ולכתוב ולזכות בתמיכה ועזרה של מוסד כלשהוא. אנחנו שואלות איך ואיפה נזכה להערכה ולתמיכה במפעל האקדמי שלקחנו על עצמנו. עלינו לחפש את הדרכים להקים את המוסדות שאנו זקוקות להם מבלי שהמדינה או האקדמיה יעשו לנו טובה. הזכות והיכולת להפיץ ידע ולהשפיע על עולם המחקר וגם על השיח הציבורי יהיה שלם יותר אם נדע לקחת אותו לעצמנו.

מרכז אדוה: כיצד הוקם מרכז מחקר אלטרנטיבי? ומה אלטרנטיבי בו?

ברברה סבירסקי, מייסדת ומנהלת לשעבר

מרכז אדוה נולד במוחי הקודח בשנת 1990. גייסתי שלושה שותפים: אחד, בן זוגי הסוציולוג ד"ר שלמה סבירסקי, ועוד שניים: הפילוסוף הצעיר ד"ר יוסי דהאן והפעילה החברתית ד"ר ויקי שירן. כתבתי נייר אודות המרכז העוד-לא-קיים ופניתי לקרן החדשה לישראל באומרי כי "אני מגישה בקשת מענק לפרויקט מהמם – זה הולך להיות הדבר הגדול הבא!" נענינו בשלילה.

מיד ניגשנו לעבודה. ייסדנו סדרת פרסומים חדשה, "מידע על שוויון" ושלמה ואנוכי התחלנו לעבוד על הגיליון הראשון ("חינוך בישראל: קווי הפרדה ואי שוויון במערכת החינוך בישראל") [להלן קישור לגיליון](#), מצוידים באפס מימון ואלף אמונה. תוך שנה קיבלנו מענק קטן מקרן הולנדית והתחלנו לעבוד על הגיליון השני, "בריאות בישראל" ועל השלישי, "החינוך לגיל הרך בישראל". המהות של הסדרה כמו של כל הדוחות וניירות העמדה של מרכז אדוה:

הסתכלות ביקורתית על המדיניות הציבורית. זאת עשינו ואנחנו עדיין עושים במגוון תחומים: חינוך, בריאות, דיור, תקציב המדינה, מיסוי, רווחה, מגדר, ביטחון סוציאלי, ותעסוקה.

בשנת 1993 התחלף הניהול בקרן החדשה לישראל וזכינו במענק. מאז ועד היום תומכת הקרן החדשה לישראל במרכז אדוה. לאט ולא בטוח גייסנו מענקים נוספים ולאט ובטוח בנינו את המרכז.

שלמה, יוסי וויקי שימשו כחברי הוועד הראשוני. אחרי שעבדו על הדו"ח "חינוך לגיל הרך בישראל", הצטרפו לוועד המנהל המחנכת פתינה חזן והחוקרת ד"ר האלה אספניולי. מאוחר יותר, הורחב הוועד המנהל כאשר הקריטריון שנקבע לחברות בוועד הוא ניסיון קודם בעבודה עם מרכז אדוה.

אנוכי שימשתי מנהלת בהתנדבות, כאשר כל אשר ניהלתי הוא את עצמי. תוך זמן קצר הגיע מעט יותר כסף שהספיק לשכר מינימום לשתי עובדות ואז הצטרפה למרכז עיתונאית צעירה, דינמית מאד, בשם שוש מדמוני, היום פרופסור לתקשורת בבוסטון וחברת הוועד המנהל של מרכז אדוה. שוש התחילה לבנות מערך של חינוך ציבורי, כאשר הסדרה הראשונה עסקה באמנים מזרחים.

היום מרכז אדוה הוא עמותה בגודל בינוני, עם 12 עובדות ועובדים (לא כולן/ם במשרד מלאה) בשכר צנוע ותקציב שנתי של כ-600,000 דולר. זה מעט בהתחשב בעבודה המתבצעת במרכז. כל אחת ואחד עושה את המקסימום ואז עוד קצת.

מהן העקרונות עליהם בנינו את המרכז?

נקודת המוצא הראשונה הייתה שוויון – השאיפה לשוויון בין הקבוצות החברתיות השונות המרכיבות את החברה הישראלית. כאשר אמרו לנו – בעקבות נפילת המסך הברזל והתפרקות ברית המועצות – שהשוויון כבר פסה, הוספנו "צדק חברתי". (היום שני הביטויים כאחד איבדו את משמעותם בגלל שימוש יתר.) **אנחנו מודים באשמה:** בבסיס העבודה שלנו מצויים ערכים מוצקים. את המחקרים עצמם אנחנו מבצעים בכלים של מדעי החברה והם אובייקטיביים עד כמה שמחקר במדעי החברה יכול להיות אובייקטיבי: אין לנו שום אינטרס לטעון שהדברים משתפרים או מתדרדרים: אנחנו מדווחים על מה שאנחנו מוצאים ובשפה נוחה לכל נפש, ללא שימוש בז'רגון הדרוש במאמרים אקדמיים. ובעקבות הממצאים והמסקנות באות המלצות לשינוי.

נקודת המוצא השנייה היא שהמחקר חייב להיות רלוונטי לחיים שלנו כאן ועכשיו. חייבים להיות לו השלכות יישומיות. וזה מביא אותנו לעסוק בסינגור – עד כמה שמשאבים מאפשרים.

ועוד כמה דברים המאפיינים את העבודה שלנו במרכז אדוה:

- הדוחות מתפרסמים בזמן אמת. לכן אנחנו בדרך כלל לא מפרסמים לא ספרים ולא מאמרים המיועדים לכתבי עת מדעיים. כמעט כל המחקרים נמצאים כקבצים באתר האינטרנט של מרכז אדוה ונגישים שם לכול (<https://adva.org/he/>).

- אנחנו עובדים עם תקשורת המיינסטרים כדי להביא את המידע לתשומת הלב של מקבלי החלטות. כל דו"ח מלווה בהודעה לעיתונות. לעתים אנו זוכים לחשיפה רבה, עד כדי כך שדובר המוסד לביטוח לאומי פעם ביקש ללמוד מאתנו כיצד אנחנו עושים את זאת! בהנהלת עיתון הארץ לא אהבו אותנו – אולי בגלל שנראינו שמאל. עיתונאים צעירים שרצו להתקדם בעיתון זה קיבלו עצה ידידותית לא לצטט מפרסומי מרכז אדוה. אחרי תקופה של עגמת נפש בגלל חוסר ההתייחסות, הוצאנו לאור את הדו"ח שהפך לשנתי תחת השם "ישראל: תמונת מצב". לא שלחנו לעיתון הארץ את ההודעה לעיתונות. שיחק לנו המזל ועיתון ידיעות אחרונות העניק לדו"ח סיקור נרחב הן בשער והן בכתבה פנימית. כתבת הרווחה בעיתון הארץ קבלה נזיפה – שאותה העבירה אלינו. עיתון הארץ החל להתייחס לדוחות שלנו.

- אנחנו עוסקים בסינגור: משתתפים, במגבלות המשאבים העומדים לרשותנו, בדיונים בוועדת כנסת, בוועדות בין-משרדיות, בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובפורומים ציבוריים אחרים.

- ובשנים האחרונות אנחנו הופכים את הממצאים שלנו לעוד יותר נגישים על-ידי הצגתם כאינפוגרפיקות וסרטי וידיאו בפייסבוק וביו-טיוב. כאן מעניק מרכז אדוה הזדמנויות רבות להתבטאויות של אנשי קהילת הליברטריאנים -- הנהנית ממימון גדול אלף מונים מזה העומד לרשותו של מרכז אדוה.

- אנחנו עובדים בשיתוף פעולה עם ארגוני החברה האזרחית. דוגמא מובהקת: בשנת 2004 ייסדנו את הקואליציה "נשים לתקציב הוגן", המורכבת מ-30 ארגונים פמיניסטיים וזכויות אדם, אשר באמצעותה עמלנו להטמיע חשיבה מגדרית בתוכניות ותקציבים ממלכתיים ומוניציפליים. המאמץ נשא פרי בשנת 2014, כאשר הכנסת חוקה חוק הקובע שעל משרדי הממשלה ויחידות הסמך לבצע ניתוחים מגדריים של תקציביהם ולפרסם את התוצאות בספרי התקציב. אולם אי אפשר לנוח על זרי דפנה: ההליך של הטמעת חשיבה מגדרית נמצא רק בתחילתו, ואם לא נעמוד (כולנו) על המשמר, הוא יכול להתהפך, כפי שקרה באוסטרליה בשנות השמונים של המאה הקודמת.

לבסוף, מרכז אדוה כשמו הוא: הוא מביא את הממצאים וההמלצות של חוקריו לקהלים מתרחבים על-ידי מערך של חינוך ציבורי ועבודה קהילתית, בעל פריסה ארצית המגיעה כל שנה ליותר מ-30 יישובים יהודים וערבים.

מידע על שוויון

מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה מרכז אדוה

ג'ליון מספר 1 ספטמבר 91
פרסום של מרכז אדוה ת.ד. 36448 תל-אביב 61363 טל. 03-615470
כל הזכויות שמורות למרכז אדוה 7029-0792 ISSN

החינוך בישראל

קווי הפרדה ואי-שוויון במערכת החינוך בישראל

דבר המערכת

מזה שנים מצוייה החברה הישראלית בתהליך של הגברת אי-השוויון. הרעיונות של שוויון וצדק חברתי, שבעבר היו הנחות-סוד רוחות, הולכים ונזנחים. סולם השכר הישראלי דומה לזה של רבות מארצות העולם השלישי. בני הדור השני והשלישי של העולים מארצות ערב רחוקים היום מבני-גילם האשכנזים בחינוך. בתעסוקה ובדיור, משהיו בני הדור הראשון. נשים משתכרות היום פחות, ויציגן הפולטי קטן. פרסמינים אורחי ישראל עובדים לרוב במקצועות עילי צווארון כחול, בין אם למדו ובין אם לאו. פלסמינים מן השמחים הכבושים מקבלים את השכר הממוק ביותר, ואינם נהנים מהנהגה מקצועית.

מידע על שוויון מבקש להעלות את רעיונות השוויון והצדק החברתי על סדר-היום הציבורי של החברה הישראלית.

מידע על שוויון יציג תמונה עדיכית ומפורטת של מצב השוויון בתחומים השונים של חיי החברה – חינוך, דיור, שכר, שירותי בריאות ונוהגי בינו בשעות הפנאי. הנתונים יוצגו בצורה בהירה ככל האפשר, כך שיוכנו בקלות ענייני כל קורא וקוראת.

מידע על שוויון ידניש את ההשוואה בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית, כמו גם את זו שבין המצב בעבר ובהווה וזו שבין החברה הישראלית וחברות אחרות – אלה העשבות לנו, ואלה שמעבר לם.

מידע על שוויון מיועד לכל ישראלית וישראלית שאיכפת להם, לפעילי ופעילות ארגונים המנסים לקדם את רעיונות השוויון והצדק החברתי, ולמצבי מדיניות חברתית.

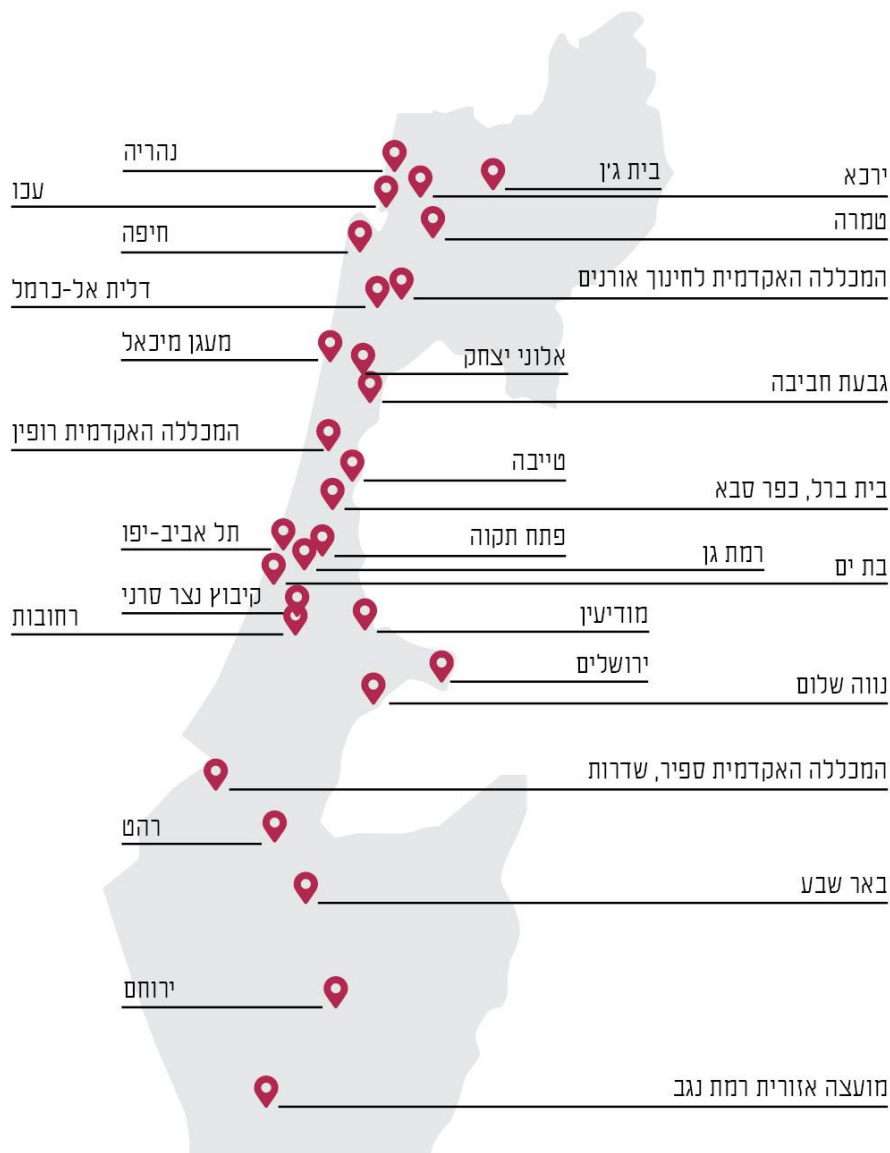
המועברים עלידי משרד החינוך. למרות שאספקת שירותי החינוך נתונה ברובה המכריע בידי רשות אחת – הממשלה, ולמרות ששירות זה הוא בגדר חובה (עד לגיל 15), איכותו של השירות החינוכי הניתן לחלקיה השונים של האוכלוסיה אינה שווה, ויש מידת גדולה מאוד של אי-שוויון בחישים הלימודיים של מקבלי השירות – הותלמידות והתלמידים. למרות הרוח האוניברסליסטית של חוק חינוך חובה, מערכת החינוך מאופיינת עלידי מידת גדולה של הפרדה פנימית. קו הפרדה אחד נקבע בחוק חינוך ממלכתי (1953), אשר הכיר בשלושה סוגים של בתי-ספר יהודיים: בתי-ספר חילוניים (ממלכתיים), בתי-ספר דתיים (ממלכתיים-דתיים) ובתי-ספר חרדיים (החינוך העצמאי). החוק העניק לכל אחד משלושת אלה מסגרת ניהולית משלו בתוך משרד החינוך – ובכך הציג הפרדה

בישראל, המדינה מעניקה לכל הילדות והילדים חינוך ממשלתי, שהוא בגדר חובה מגיל 5 ועד גיל 15. באוגוסט 1949, כשנה לאחר הקמת המדינה, קיבלה הכנסת את חוק חינוך חובה, אשר קבע כי "הממשלה אחראית למתן חינוך חובה חנם" לגילאי 5 עד 13; בשנת 1968 הווארכה חלית חובת החינוך עד לגיל 15; בשנת 1978 הווארכה חלית חינוך חנם עד לכיתה י"ב. החינוך היסודי, וחלק ניכר מן החינוך התיכון, הוא ממשלתי, מתוקף חוק חינוך חובה (1949). הממשלה, באמצעות משרד החינוך, מעניקה הכרה לבתי-ספר, קובעת את תכני הלימודים, מסמיכה את המורות והמורים, מפקחת על עבודתם, מעניקה תעודות לבוגרי שלבי הלימוד השונים, והיא גם אחראית למימון מרבית החוצאות. הרשויות המקומיות אחראיות לפתיחתם של מוסדות לימוד ולאחזקתם; המימון לכך בא מארגונה מקומית ומכספים

חוב עניינים

קווי הפרדה ואי-שוויון במערכת החינוך בישראל	עמ' 1
חינוך יסודי: פערים של שנתיים	עמ' 3
חינוך תיכון: הרוב אינו משיג תעודת בגרות	עמ' 5
השכלה במוחת: מריבולגיה של מעוטי	עמ' 8
אי-שוויון בין-מיני: שיעורי למידה ומסלולי לימוד	עמ' 9
עבר וזהוה: האם המערים קטנים!	עמ' 10
השיגי החינוך בישראל ובעולם	עמ' 10
מבט לעתיד	עמ' 11
ציור לשבח	עמ' 12

איפה מרכז אדוה עבדו בשנת 2018?

דברי סיכום

ד"ר שרון מפציר, פורום היסטוריוניות

תודה לקרן רוזה לוקסמבורג על ההשתתפות במימון הכנס, תודה לאוניברסיטת חיפה על התגייסות לאירוח הכנס בהתרעה כל כך קצרה, ותודה לניקול כיאט שחשבה, התלבטה ועבדה שעות ארוכות למען הצלחת הכנס.

כשדמיינתי את מהלך הכנס לא צפיתי את אופיו הקולח והמרתק של הדיון. ושבחי למידיינות וליושבות הראש של כל המושבים על הדברים שאמרו. המשימה שהוטלה עליי לסכם את היום הזה דורשת ממני לקשור את חלקיו השונים של הדיון, את העמדות והדעות שעלו בהם ולהדגיש את אופני הפעולה שפתוחים בפנינו.

המושב הראשון התייחס במפורש לשאלה האם לאקדמיה יכול וצריך להיות תפקיד של הובלת שינוי פוליטי, חברתי וכלכלי. שאלה זו הדהדה במהלך היום כאשר שאלתי את עצמי האם יש קשר בין אוניברסיטה הממלאת תפקיד בהובלת שינוי, ובין שיפור תנאי התעסוקה ואפשרויות המחקר של מי שמהווים היום את מרבית סגל ההוראה – נשים וגברים משוללי תקן. ניתן לומר שיום העיון נולד מתוך החיבור בין שתי השאלות הללו, ובסיומו התשובה לגביהן ברורה יותר, לפחות עבורי: יום העיון חיזק את הטענה שהאקדמיה איננה צריכה להוות רק ראי של יחסי הכוח בחברה ולשקף את השלכותיהם הכלכליות והתרבותיות של יחסי כוח אלה; עליה להוות סוכן שינוי. טענה נוספת שקיבלה חיזוק היא כי רב-גוניות של הסגל האקדמי המתוקן הנה חיונית כדי להפוך את האוניברסיטה לאיכותית ומשמעותית להתפתחות החברה. גיוון באיוש משרות נדרש לא רק במטרה לפזר באופן שוויוני וצודק את הזכויות הסוציאליות המגיעות לעובדי האקדמיה, אלא גם כדי שהמסד האקדמי יהיה איכותי יותר.

חשוב שנאמר גם את המובן מאליו: החדר הזה, הקהל והדוברים מכיל בעיקר נשים, אבל נשים שונות שמתקיימים ביניהן פערים במיקומן מול המסד האקדמי – בכירות או זוטרות, נשים שהן דור ראשון באקדמיה או שני ואף שלישי; יש בינינו פערים שנובעים גם מהמיקום שלנו ביחס לתרבות ההגמונית – פערים בין אשכנזיות, מזרחיות ופלסטיניות. יש שיאמרו כי להבדלים אלו יש השלכות על מטרותינו הפוליטיות: סוג הידע שאנחנו רוצות להנכיח והיבטים של המבנה החברתי והפוליטי שאנו רוצות לשנות. אבל אני חושבת שמבחינת המטרות, המשותף בינינו רב על המפריד ותמציתו: שוויון.

מה שעלה מהדיון הוא בעיקר ההשלכות של הבדלים ביננו על אפשרויות הפעולה. כפי שנאמר במהלך המושב הראשון, המרוץ אחר התקן לא מותיר זמן לכתוב בעברית. כאשר אין לך פרנסה קבועה ויציבה קשה לסרב לקורס של אנשי צבא במדים. למרות זאת, שיתוף פעולה ויצירת קואליציות בינינו היו דרך פעולה שנזכרה היום כמה פעמים, והודגשה גם בהצעתה של יאלי השש להתנדב ולתמוך בהקמת מרכז מחקר לחוקרות עצמאיות. אל לנו להתעלם

מההבדלים ביננו, וייטב אם נדבר עליהם באופן גלוי, בלי רגשות אשמה ועם זאת מבלי לוותר על האפשרות לפעול יחד.

דיברנו היום גם על ה"פנים" וה"חוץ" כמיקומים ביחס לממסד האקדמי וטווח האפשרויות לפעול מהם. "פנים" ו"חוץ" עלו כשתי ישויות נפרדות בסידור המושבים בכנס, אבל בסיומו של היום נראה שהדיכוטומיה ביניהם היא פחות רלוונטית. הכסף צבוע בירוק צבאי אבל גם בצבעים של אינטרסים אחרים, כלכליים ופוליטיים. האם באפשרותנו לפתוח במשא ומתן עם בעלי הממון, כגון המוסד האקדמי או קרן למימון מחקרים, ולשכנע אותם כי המחקר שלנו ראוי למימון? כיצד נוכל לגרום לגורמים המממנים להגדיר מחדש קריטריונים להערכת ידע חשוב ורלוונטי? בכנס לא עלו תשובות חד משמעיות, אך ברור כי אי אפשר להרים ידיים ולוותר על המשאבים המצויים בקרנות חיצוניות או במחלקות ובתוכניות האוניברסיטאיות. לדעתי, משא ומתן עם ממסדים אקדמיים וקרנות ושיתוף פעולה עמם איננו בהכרח בגידה בעצמנו וכניעה לכוחות השמרנים. שיתוף פעולה כזה מזמן אפשרויות להשפיע על שינוי המדיניות. כל אחת מאתנו יכולה לעזור לעצמה ולאחרות. לבעלות התפקידים הבכירים בממסד האקדמי יש כלים חזקים יותר לחולל שינוי. כפי שטענו יעל ברדה ואיילת בן ישי בדבריהן, נשות סגל בכירות יכולות, אולי יותר מאחרות, לעזור לנו להכניס רגל בדלת. תרומתה של הסולידריות חשובה ביותר: אם התאגדות שלנו גורמת לאנשים לא להרגיש בודדים מול הממסד או מול הסדר החברתי, בעיניי זאת הצלחה. הבידוד מחליש, הופך אותנו פגיעות יותר להתעמרות, הטרדות וגזענות. מטבע הדברים, מי שלא השתלבה באקדמיה, אין לה בטחון תעסוקתי ואין לה קולגות שיערכו לה מסיבת פרידה עם פרישתה, חווה את הבדידות במערכת האקדמית יותר ממי שהשתלבה בה במעמד קבוע. לכן הסולידאריות חשובה ורלוונטית לכולנו, כאינטלקטואליות וכאוהבות אדם. לכן אני רוצה להודות לחברותיי ב"פורום היסטוריוניות" וב"אשה לאשה", שבזכותן אני מרגישה פחות לבד.